

Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ (της Δήμητρας Σφενδόνη-Μέντζου)

Θα ξεκινήσω λέγοντας, ότι η φιλοσοφία αποτελεί μια πνευματική δραστηριότητα που έχει έναν καθαρά θεωρητικό χαρακτήρα, ταυτόχρονα όμως συνδέεται στενά με το πεδίο της ανθρώπινης πράξης.

[i] Για τον λόγο ακριβώς αυτό ενδιαφέρει, όχι μόνον τον φιλόσοφο, ή τον σπουδαστή της φιλοσοφίας, αλλά και τον απλό, καθημερινό άνθρωπο που θέλει να συμμετέχει στα κοινά ως συνειδητοποιημένος πολίτης. Κατά συνέπεια, υπάρχει μία ιδιαίτερα ουσιαστική σχέση που συνδέει τη φιλοσοφία, τόσο με την Παιδεία όσο και με την Κοινωνία.

Το ερώτημα όμως είναι το εξής: **έχει άραγε η φιλοσοφία σήμερα τη θέση που της αξίζει;** Η απάντηση δυστυχώς είναι, ότι υπάρχει ένα σοβαρό έλλειμμα ανθρωπιστικής παιδείας και μια απαξίωση της φιλοσοφίας στο εκπαιδευτικό μας σύστημα. Σε όλες τις βαθμίδες Εκπαίδευσης, από το Δημοτικό έως το Πανεπιστήμιο, η έμφαση για τη «μόρφωση» των παιδιών μας δίνεται ακριβώς στην *εκπαίδευση* και όχι στην *παιδεία* με την αρχαία της σημασία[*ii*]. Στόχος δηλαδή της εκπαίδευσης των νέων, σε όλους τους κλάδους, είναι να αποκτήσουν γνώσεις στο πλαίσιο της ειδικότητάς τους, ώστε να καταστούν ικανοί για την αγορά εργασίας. Λείπει όμως κάθε μέριμνα για την ευρύτερη πνευματική τους καλλιέργεια, κάτι το οποίο μπορούν να προσφέρουν μόνον οι ανθρωπιστικές σπουδές, με κύριο πυλώνα τη φιλοσοφία.

Ας δούμε, τώρα, τι εννοούμε, όταν λέμε φιλοσοφία. Αν θέλαμε, βέβαια, να ξεκινήσουμε από την ετυμολογία της λέξης, η απάντηση είναι απλή: φιλοσοφία είναι η αγάπη για τη σοφία. Πώς θα ορίζαμε, όμως, πιο συγκεκριμένα το αντικείμενό της, μέσα από τον πλούτο του στοχασμού που έχει παραχθεί για ένα διάστημα πάνω από 2.500 χρόνια, ξεκινώντας από το εκπληκτικό φαινόμενο της εμφάνισης μιας πλειάδας στοχαστών στα παράλια της Ιωνίας, όπως ο Ηράκλειτος, ο Θαλής, ο Αναξίμανδρος, ο Αναξίμενης; Και, βέβαια, προκειμένου να ορίσουμε το αντικείμενο της φιλοσοφίας, θα ήταν χρήσιμο να απαντήσουμε στο ερώτημα, αν η φιλοσοφία είναι μία επιστήμη, όπως όλες οι άλλες, όπως η φυσική, η χημεία, η αστρονομία, η ιατρική, κ.ο.κ., ή αποτελεί μια ιδιαίτερη πνευματική δραστηριότητα.

Είναι αλήθεια, ότι κάποιοι επεχείρησαν—και επιχειρούν—να καταστήσουν την φιλοσοφία επιστήμη, όπως λ.χ. η φυσική ή τα μαθηματικά, για να της προσδώσουν, κατά τη γνώμη τους, το ανάλογο κύρος. Εγώ θα ήθελα, αντίθετα, να τονίσω, ότι η φιλοσοφία έχει μία ουσιώδη διαφορά από τις επιμέρους επιστήμες και αυτή συνίσταται ακριβώς στο γεγονός, ότι δεν ασχολείται με το ειδικό, όπως συμβαίνει με τις επιστήμες, αλλά επιδιώκει να συλλάβει το καθολικό, την ουσία, μέσα από το ατομικό, το «καθέκαστον», όπως χαρακτηριστικά λέει ο Αριστοτέλης[111]. Ασχολείται έτσι με ερωτήματα, που αναφέρονται στη φύση και στον χαρακτήρα του κόσμου που μας περιβάλλει, στη φύση και τον χαρακτήρα της γνώσης, της επιστήμης, της λογικής, της αισθητικής, της ηθικής, της πολιτικής. Ασχολείται, ακόμη, με το πρόβλημα της σχέσης σώματος και ψυχής, με τις έννοιες της συνείδησης, του θεού, της θρησκείας, καθώς και με το πρόβλημα της σχέσης του ανθρώπου με τον κόσμο, τον άνθρωπο και την κοινωνία. Καθίσταται φανερό, λοιπόν, ότι η φιλοσοφία εκτείνεται σε δύο πεδία: Στο πεδίο της θεωρητικής γνώσης και αναζήτησης, και σ' αυτό της πράξης, όπου μοιραία υπεισέρχονται θέματα αξιών, ηθικής, πολιτικής κ.λ.π.

Ύστερα από αυτές τις διευκρινίσεις, ακολουθεί το **ερώτημα**: Ποιος είναι, ή θα πρέπει να είναι, ο ρόλος της φιλοσοφίας σήμερα, και μάλιστα μέσα στις δραματικές συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί για τη χώρα μας; Και εδώ αναφέρομαι κυρίως σε δύο θέματα:

(1) Στην οικονομική κρίση, η οποία όπως είναι φυσικό δημιουργεί στους νέους μία απαισιοδοξία για το μέλλον τους, εφόσον–μεταξύ άλλων–διαπιστώνουν ότι τα περιζήτητα στο παρελθόν πανεπιστημιακά πτυχία, δεν έχουν πλέον παρά μόνον ένα μικρό αντίκρουσμα στον επαγγελματικό στίβο.

(2) Στη διάλυση του κοινωνικού, και όχι μόνον, ιστού, στην κρίση αξιών σε όλα τα επίπεδα, στο έλλειμμα δημοκρατικού ήθους σε πολιτικό, κοινωνικό και ατομικό επίπεδο. Τί μπορούμε να κάνουμε για να τα θεραπεύσουμε όλα αυτά, στο μέτρο πάντα του δυνατού;

Η **απάντησή** μου εδώ είναι η εξής: σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, έχουμε ανάγκη από την ανθρωπιστική παιδεία και τη φιλοσοφία. Γνωρίζουμε πλέον πολύ καλά, ότι όλες οι προσπάθειες που έγιναν υπακούοντας στις επιταγές του τεχνοκρατικού πολιτισμού, απέτυχαν παταγωδώς. Γιατί συνέβη αυτό; Θεωρώ ότι, σ' ένα μεγάλο βαθμό, η αποτυχία οφείλεται στο γεγονός, ότι αγνοήσαμε ως άτομα και ως συντεταγμένη Πολιτεία την ανάγκη καλλιέργειας του πολίτη. Αγνοήσαμε ακόμη την ανάγκη πλαισίωσης των σπουδών για την ετοιμασία επαγγελματιών κάθε ειδικού κλάδου, όπως λ.χ. μηχανικών, φυσικών, μαθηματικών, γιατρών, δικηγόρων, οικονομολόγων, κ.λ.π. από μία βασική παιδεία που θα έπρεπε να έχει ως θεμέλιό της τις επιστήμες του ανθρώπου και κατά κύριο λόγο τη φιλοσοφία.

Και αναφέρομαι ιδιαίτερα στη φιλοσοφία, διότι είναι εκείνη που μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία του συνειδητοποιημένου πολίτη, του ανθρώπου που δεν μένει απαθής, αλλά αναπτύσσει κριτική στάση απέναντι στα όσα συμβαίνουν γύρω του, που εκφράζει την αντίθεσή του στην υπο-κουλτούρα των διαφόρων

media, στον ευτελισμό του κοινωνικού και πολιτικού βίου, που σέβεται τον συνάνθρωπό του, που σέβεται την διαφορετικότητα σε ατομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο. Όλα αυτά αποτελούν συστατικά του ανθρώπου, που αν δεν κρατούσε αυτή τη στάση, η ζωή του δεν θα άξιζε να την ζήσει, όπως τόσο εύστοχα παρατήρησε ο Σωκράτης: «Ο δε ανεξέταστος βίος ου βιωτός ανθρώπω».

Δυστυχώς, όμως, τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν μπορεί να τα βρει κανείς σήμερα σ' ένα μεγάλο μέρος του συνόλου της κοινωνίας: λείπουν σε μεγάλη έκταση, τόσο από τους πολιτικούς μας, όσο και από εκείνους που λαμβάνουν αποφάσεις σε Ευρωπαϊκό επίπεδο για την οικονομική μας επιβίωση, λείπουν όμως και από απλούς πολίτες. Θα ήταν λοιπόν χρήσιμο να ανατρέξουμε ως άτομα, ως κοινωνία και ως Πολιτεία, στο έργο που μας άφησαν ως πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά οι αρχαίοι Έλληνες στοχαστές, όπως ο Σωκράτης, ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης. Να στρέψουμε και πάλι το βλέμμα μας στον Ελληνικό πολιτισμό, όχι για να πέσουμε στην παγίδα ενός άκριτου, χωρίς νόημα θαυμασμού, αλλά για να αναζητήσουμε τη δυναμική που κρύβουν μέσα τους και που μπορεί να μας φανεί χρήσιμη τώρα και στο μέλλον.

Με όσα ανέπτυξα, εν συντομία, θέλησα να δείξω, ότι έχουμε χρέος όλοι μας να προσπαθήσουμε να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις, ώστε να υλοποιηθούν οι δυνατότητες που προσφέρει η φιλοσοφία ως βασικός πυλώνας της Παιδείας. Είναι γεγονός, βέβαια, ότι η συμβολή της φιλοσοφίας δεν είναι άμεσα προφανής. Χρειάζεται κάποιον χρόνο για να αποδώσει τους καρπούς της. Ωστόσο, αν η παροχή άριστης επιστημονικής γνώσης συνδυασθεί με τη φιλοσοφική παιδεία, τότε θα μπορέσουμε να ετοιμάσουμε νέους ανθρώπους με την ικανότητα να διαμορφώνουν τη σωστή εικόνα του κόσμου και να προβαίνουν σε ορθή αξιολόγηση κρίσιμων προβλημάτων. Όλα αυτά βέβαια ισχύουν, τόσο για τους νέους που έχουν αποφασίσει να σπουδάσουν μια ειδική επιστήμη, η οποία όμως θα πλαισιώνεται από τις ανθρωπιστικές σπουδές, όσο—και κυρίως—για όσους αποφασίσουν να κάνουν φιλοσοφικές σπουδές. Οι

δεύτεροι θα αποκτήσουν τα εφόδια, ώστε να φέρουν εις πέρας με τον πιο ουσιαστικό τρόπο το διδακτικό και παιδαγωγικό τους έργο—εάν επιλέξουν επαγγελματικά τη Μέση Εκπαίδευση. Αν, μάλιστα, θελήσουν να συνδυάσουν τις σπουδές τους με μία άλλη επιστήμη, σε προπτυχιακό ή μεταπτυχιακό επίπεδο, θα μπορούν να ανταποκριθούν με επιτυχία—και θα προτιμώνται—σε θέσεις λήψης αποφάσεων που έχουν σχέση με τη διοίκηση ή και την οικονομία, κάτι το οποίο συμβαίνει ήδη σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες.

Θα πρέπει, τέλος, να γίνει συνείδηση σε όλους μας, ότι αν θέλουμε να οικοδομήσουμε μια ελεύθερη και δημοκρατική κοινωνία, χρειαζόμαστε τη φιλοσοφία. «Το τέλος της φιλοσοφίας θα σήμαινε, ούτε λιγότερο ούτε περισσότερο, το τέλος της ελευθερίας. Η ελευθερία δεν απειλείται μόνο από τα καθεστώτα τα ολοκληρωτικά ή τα αυταρχικά αλλά, με πιο ύπουλο τρόπο και ίσως πιο επικίνδυνο τρόπο, από την εξαφάνιση της κριτικής... και την αυξανόμενη ανικανότητα αμφισβήτησης του παρόντος και των θεσμών που υπάρχουν...».[iv] Άλλωστε, δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι η φιλοσοφία γεννήθηκε στον ίδιο τόπο που γεννήθηκε και η δημοκρατία δυόμισι χιλιάδες χρόνια πριν.

[i] Στο σκεπτικό ακριβώς αυτό στηρίχθηκε και η επιλογή του θέματος «Η φιλοσοφία ως έρευνα και ως τρόπος ζωής» για το 23^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της Φιλοσοφίας, που θα πραγματοποιηθεί στην Αθήνα το 2013(<http://sfendoniwcp2013news.blogspot.com>).

[ii] Όπως πραγματωνόταν στην Ακαδημία του Πλάτωνα, στο Λύκειο του Αριστοτέλη, και στη Σχολή της Αλεξάνδρειας, τα τρία μεγάλα κέντρα παιδείας που μπορούν, άλλωστε, να θεωρηθούν ως τα πρώτα Πανεπιστήμια του Δυτικού, τουλάχιστον, κόσμου.

[iii] «Υπάρχει μία επιστήμη που μελετά το ον αυτό καθαυτό και όσα ανάγονται σ'αυτή καθαυτή τη φύση του όντος (Έστιν επιστήμη τις ἢ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ ὄν καὶ τὰ τούτῳ ὑπάρχοντα καθ'αὐτό). Η επιστήμη αυτή δεν ανήκει σε καμία από τις ονομαζόμενες

επιμέρους επιστήμες.Γιατί καμία από αυτές τις επιστήμες δεν εξετάζει το ον από την καθολική του πλευρά ως ον, αλλά μόνον ένα μέρος αυτού...» (Μετὰ τὰ Φυσικά 1003a 21-26).

[iv] Βλ. «Το ‘τέλος της φιλοσοφίας’;» στο Κορνήλιος Καστοριάδης. *Οι ομιλίες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΥΨΙΛΟΝ, σ. 11.

**Δήμητρα Σφενδόνη-Μέντζου, Καθηγήτρια Φιλοσοφίας της Επιστήμης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**

Πηγή/φωτογραφία 1: Matt Rourke: in.gr

Το είδαμε/φωτογραφίες 2-3-4: [Αντικλείδι, antikleidi.com](http://antikleidi.com)